

V spominu vseh, ki so/smo ga poznali, pa profesor Britovšek ne bo ostal le zaradi svojega znanstvenega dela. V enaki ali še večji meri se ga bomo spominjali po njegovem znanju, izjemni informiranosti, pa naj je šlo za politična dogajanja doma ali v svetu ali za akademsko sfero, nadalje po njegovem optimizmu, veselju do življenja, po prijetnih druženjih (še posebno v Dolincih) in ne nazadnje kot človeka, s katerim si se vedno rad srečal in poklepetal, pa naj je šlo za strokovne ali vsakdanje teme.

Naj mi bo dovoljeno, da se na koncu izpovem; sedaj, s 'prekinitvijo' najinega 35-letnega druženja, čutim veliko praznino, hkrati pa tudi veliko hvaležnost, da sem lahko bil del te zgodbe, zato lahko samo skromno rečem: "Marjan, hvala Ti za vse!"

August Lešnik

France Filipič (1919-2009)

Dne 31. marca 2009 se je v Mariboru iztekla bogata življenjska pot zgodovinarja, pesnika, pisatelja, publicista in prevajalca Franceta Filipiča. V Mariboru se je tudi rodil, in sicer 21. julija 1919.* Tam je preživel mladeniška leta in nekaj časa obiskoval gimnazijo, nato pa je gimnazijsko šolanje nadaljeval na škofijski gimnaziji v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu pri Ljubljani. Kmalu po napadu na Jugoslavijo aprila 1941 se je pridružil odporniškemu gibanju, se zato dvakrat znašel v zaporu (1942, 1944), nato pa še v koncentracijskih taboriščih Dachau, Mauthausen, St. Valentin in Ebensee. Ta težka izkušnja ga je razumljivo zaznamovala na povsem osebni ravni, močno pa je opredelila tudi tematike, katerim se je kasneje posvečal kot literat in kot zgodovinar. Po vojni je živel med Mariborom, kjer si je ustvaril tudi družino, in Ljubljano, kamor so ga klicale poklicne dolžnosti. Na jesen življenja se je ponovno ustalil v Mariboru, na katerega je bil močno navezan. Kar zadeva zaposlitve, je bil Filipič precej svobodnega duha. Prva leta po vojni je delal kot novinar, od leta 1956 dalje pa je imel status svobodnega pisatelja.

Ustvarjalna sila in sla Franceta Filipiča sta se izrazito udeleževali na dveh izraznih področjih: na literarnem in na zgodovinopisnem. Zaradi intenzivnega preučevanja zgodovine je njegovo pesniško snovanje sčasoma postalo nekoliko zastrto, čeprav je na tem področju dosegel pomembne uspehe, o čemer med drugim

* Opozarjamo, da je v Enciklopediji Slovenije 3. knjiga (Ljubljana 1989) naveden dan rojstva Franceta Filipiča (2. julij) napačen.

govorijo tujejezični prevodi nekaterih njegovih pesmi. Čeprav se ga v pričujočem zapisu spominjamo predvsem kot zgodovinarja, pa ni mogoče mimo vsaj bežnega opozorila na njegovo dvosmerno angažiranost in značilni preplet literarne in zgodovinopisne izpovedi, ki pogosto izhajata iz istega tematskega vira, tj. bližnjih zgodovinskih dogodkov, vezanih na drugo svetovno vojno. Velja tudi spomniti, da je Filipič stopil na pot javnega uveljavljanja najprej kot pesnik. Prvo pesem je objavil leta 1937, med vojno pa je v koncentracijskem taborišču Mauthausen napisal nekaj pesmi in sestavil drobno pesniško zbirko, ki jo je po ilegalnih zvezah pretihotapil iz taborišča. Kmalu po končani vojni je izdal prvo pesniško zbirko *Viharna leta* (Ljubljana, 1949), kateri so kasneje sledile še nove, vse do antologijskih zbirk *Večna igra* (Maribor, 1984) in *Osmi dan v tednu* (Maribor, 1989), v katerih je vztrajno poglobljaj svojo pesniško izpoved in prešel pot od revolucionarno angažirane besede do modernistične izraznosti. Na zgodovinskem dogajanju utemeljene tematike, ki so navdihnile njegovo umetniško ustvarjalnost, je mogoče ponazoriti že z naslovi nekaterih pesmi (npr. Talci, Frankolovo, Žrtvam, Dachau, Karneval smrti v Mauthausnu, Osvajalčeva čelada itd.).

Izdal je tudi zbirko novel *Pojoči konji* (Ljubljana, 1961), ki občuteno in kar strašljivo opisujejo človeško trpljenje v zaporih in koncentracijskih taboriščih med drugo svetovno vojno. Je tudi avtor dramskih del in del, namenjenih mladini; slednji je npr. namenil pripoved o mladi mariborski revolucionarki in kasnejši narodni heroinji Slavi Klavori. Bil je duša štatemberških pisateljskih srečanj in nekaj časa urednik revije za leposlovje in kulturna ter družbena vprašanja *Dialogi*.

Kot zgodovinar se je najprej osredotočil na obdobje druge svetovne na Slovenskem, še posebej na preučevanje razmer in dogajanja na Štajerskem. Leta 1952 je objavil monografijo *Pohorski bataljon*, prvo monografsko študijo o neki partizanski enoti na Slovenskem. V njej se ni omejil le na ozek vojaški vidik oziroma opis vojaških akcij v obliki nekakšne kronike, temveč je omenjeno vojaško formacijo umestil v širši kontekst takratnih razmer, ki jih je zaznamovala predvsem nasilna okupacijska politika nemškega okupatorja. V knjigi je opravil izčrpno analizo vojaško-političnih razmer v odporniškem gibanju na Štajerskem v letih 1941 in 1942 ter rekonstrukcijo bojnega ter propagandnega delovanja ter notranjega življenja Pohorskega bataljona, ustanovljenega septembra 1942. Monografija je naletela na izjemen odmev, doživela je še štiri dopolnjene ponatise ter prevod v srbohrvaški jezik in je nedvomno pomembno prispevala h konstruiranju mitološke podobe partizanskega odpora, še zlasti zadnjega boja oziroma epskega spopada Pohorskega bataljona z nemškim okupatorjem 8. januarja 1943 na Osankarici.

V vsebinskem pogledu je z zgoraj navedeno monografijo nerazdružna knjiga z naslovom *Prvi pohorski partizani* (Maribor, 1965). Filipič v njej obravnava v širšem kontekstu vojaške in politične komponente odporniškega gibanja na Štajerskem najzgodnejšo fazo partizanstva na primeru prve partizanske skupine oziroma čete na Pohorju iz poletnih in jesenskih mesecev leta 1941. Glede na posebnosti v organiziranju in vodenju oboroženega odpora leta 1941 je v njej z enakim poudarkom obravnaval nastanek ter dejavnost omenjene partizanske skupine kakor tudi odporniško mrežo na t. i. terenu, ki je predstavljala vsem prvim partizanskim enotam pomembno oporo, marsikdaj tudi rešitev pred uničenjem. Zgodovinopisni prikaz pohorskega partizanstva v njegovi začetni fazi označuje svojevrsten metodološki pristop, saj temelji na izrazito poudarjeni življenjski poti,

vlogi in usodi posameznikov. Na to značilnost naletimo tudi v nekaterih drugih Filipičevih delih.

Kasneje je težišče raziskovalnega dela preusmeril v preučevanje zgodovine delavskega gibanja revolucionarne usmeritve v Sloveniji in Jugoslaviji. O tej tematiki je napisal okoli sto razprav, člankov in samostojnih publikacij. Najpomembnejše razprave je objavil v obsežni zbirki zgodovinskih razprav v dveh delih z naslovom *Poglavja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov 1919-1939* (Ljubljana, 1981). V njih je obravnaval temeljne usmeritve slovenskih in jugoslovanskih komunistov v posameznih obdobjih, vlogo vidnejših osebnosti iz jugoslovanskega in slovenskega komunističnega gibanja, organizacijsko vprašanje in konkretno dejavnost komunistične stranke, razmerje med razrednim in nacionalnim itd. Med tu objavljenimi prispevki velja izpostaviti zlasti dve zelo obsežni razpravi, v katerih je podal obširno analizo zgodovinskega razvoja komunističnega gibanja na Slovenskem v dveh daljših časovnih presekih. To sta razpravi: *O razvoju in delovanju KPJ v Sloveniji med leti 1920-1924* in *Partijska organizacija v Sloveniji v obdobju ustanovnega kongresa KPS*.

Poleg tematik, umeščenih v širši slovenski ali pa nekdanji jugoslovanski okvir, je več raziskav posvetil preučevanju zgodovine rodnega Maribora. Večkrat je npr. pisal o mariborski moški kaznilnici v različnih obdobjih in posledično s tem o različnih kategorijah zapornikov v njej. Dalje je obravnaval delovanje mariborskih komunistov med obema svetovnima vojnama, razčlenjeval značilnosti marksistične publicistike in nasploh t. i. naprednega tiska v Mariboru v tem obdobju ter opravil podrobno raziskavo množičnega stavkovnega vala v Mariboru leta 1936; slednja je bila objavljena v publikaciji *Ob 50-letnici stavkovnega gibanja v Mariboru* (Maribor, 1986).

Med pomembne rezultate na področju krajevnega zgodovinopisja sodi studiona razprava o političnem življenju v Rušah in njihovem zaledju v času med obema svetovnima vojnama (s poudarkom na razrednem delavskem gibanju, ljudsko-frontnem povezovanju ter narodnoobrambni akcijah) ter o odporu okupatorju med drugo svetovno vojno. Razprava je bila objavljena v zborniku *Ruška kronika* (Ruše, 1985).

Pestrost tematik v Filipičevem raziskovalnem polju med drugim prihaja do izraza v knjigi *Ob razpotjih zgodovine*, ki je izšla v okviru ugledne zbirke *Documenta et studia historiae recentioris* v Mariboru leta 1994. V njej je objavil 17 vsebinsko zelo raznolikih razprav, ki obravnavajo splošno slovensko problematiko predvsem iz obdobja prve Jugoslavije (npr. odnos slovenske levice do fašizma in nacizma, kmečke programe slovenskih političnih strank, odnos delavskega gibanja do družbe in države, narodnoobrambna gibanja v drugi polovici tridesetih let, značaj Zveze delovnega ljudstva 1939-1941), razčlenjujejo vloge in opredelitve posameznih vidnih osebnosti iz slovenskega političnega in kulturnega življenja (Lovra Klemenčiča, Dušana Kermavnerja, Borisa Kidriča, Antona Korošca, Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca, Miška Kranjca), osvetljujejo nacionalno in socialno problematiko na ožjih območjih (Maribor, Radlje ob Dravi), posebej pa velja izpostaviti še razpravo o Slovencih iz avstrijske Koroške v koncentracijskih taboriščih tretjega rajha.

Z zadnjim obsežnim delom, v ozadju katerega je bilo desetletno naporno zbirateljsko delo, je Filipič zopet posegel v obdobje druge svetovne vojne. V mono-

grafiji *Slovenci v Mauthausnu* (Ljubljana, 1998) je obravnaval usodo približno 4200 Slovencev, ki so se predvsem zaradi sodelovanja v odporu znašli v centralnem mauthausenskem taborišču ali pa v njegovih številnih podružnicah (mednje je sodilo tudi taborišče na Ljubelju) in bili izpostavljeni esesovskemu nasilju oziroma "redu nasilja", ki je med drugim zahtevalo okoli 1500 žrtev med Slovenci. Delo označujeta izčrpna obravnava naslovne tematike in nazorne predstavitve usod številnih taboriščnikov. Poleg pomembnega prispevka v faktografskem smislu monografija pomembno širi možnosti vrednotenja takratnega dogajanja in je prepričljiv dokument o nemški raznarodovalni in uničevalni politiki. Po temeljitosti obravnave ima vidno mesto med tovrstno tujo literaturo in je avtor z njo vsekakor spominu na to tragično poglavje iz zgodovine 20. stoletja »zagotovil prihodnost«. Kakovost monografije potrjuje njena mednarodna odmevnost in predvsem dejstvo, da je v nekoliko prirejeni in skrajšani obliki izšla leta 2004 tudi na Dunaju v nemškem prevodu pod naslovom *Slowenen in Mauthausen*.

Ob vsem naštetem je France Filipič tudi tvorno sodeloval kot član različnih uredniških odborov in strokovnih združenj ter komisij. Kot član uredniškega odbora je sodeloval pri pripravi razpravno-dokumentarnega zbornika ob štiridesetletnici ustanovnega kongresa Komunistične partije Slovenije (*Zbornik ob štiridesetletnici ustanovnega kongresa KPS*, Ljubljana, 1977), ki ga je izdal takratni Inštitut za zgodovino delavskega gibanja. Z omenjenim inštitutom je sodeloval tudi pri izvajanju vsejugoslovanskega projekta *Zbrana dela* Edvarda Kardelja; bil je urednik prve knjige (izšla je v Ljubljani 1989 kot edina knjiga iz omenjenega projekta), ki zajema Kardeljevo delovanje v obdobju 1928-1934. Bil je tudi član jugoslovanske redakcije *Zbranih del* Borisa Kidriča ter opravil večji del raziskovalnega in drugega dela pri pripravi prve knjige, ki zadeva Kidričevo delovanje pred drugo svetovno vojno; v slovenskem jeziku je knjiga izšla v Ljubljani leta 1987, odlikuje pa jo med drugim, tako kot predhodno, temeljitost kritičnega aparata. Nastopal je tudi kot pisec stvarnih in biografskih gesel za *Enciklopedijo Slovenije*.

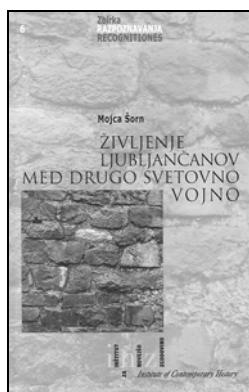
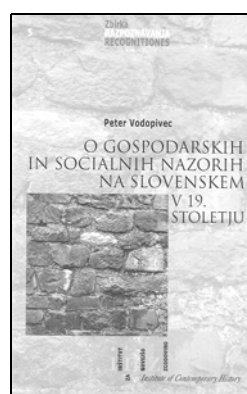
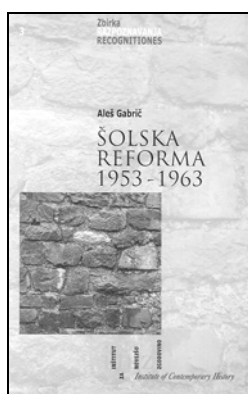
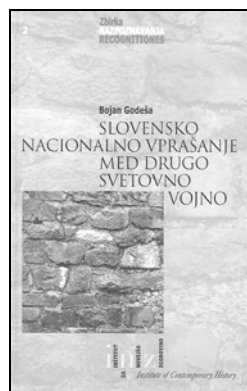
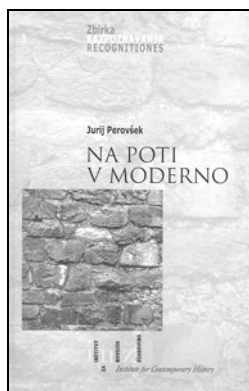
Aktivno je sodeloval na številnih zborovanjih in posvetovanjih slovenskih in jugoslovanskih zgodovinarjev, kot član jugoslovansko-češkoslovaške zgodovinske komisije je pogosto nastopal z referati na njenih zasedanjih, sodeloval je na mednarodnih konferencah zgodovinarjev delavskega gibanja (ITH) v Linzu, na mednarodnih kulturnozgodovinskih simpozijih Mogersdorf - Modinci in še na nekaterih drugih mednarodnih posvetih (npr. leta 1995 na Dunaju na mednarodnem simpoziju o mauthausenskem taborišču). Skladno s tem njegove razprave niso izhajale le v Sloveniji in prostoru nekdanje jugoslovanske države, temveč tudi v Avstriji, nekdanji Čehoslovaški in na Madžarskem.

Za svoj zgodovinopisni opus je prejel več nagrad in priznanj, med drugim Kajuhovo nagrado 1981, za svoje vsestransko delo pa je leta 2000 prejel tudi najvišje mariborsko priznanje - Glazerjevo nagrado za življenjsko delo.

France Filipič je slovel po načrtnem zbiranju arhivskega in drugega dokumentarnega gradiva. Le-tega je dopolnjeval z zbiranjem pričevanj akterjev zgodovinskega dogajanja in s tem utrgal pozabi marsikateri dogodek in dragocen podatek. Pri neutrudnem zbirateljskem in drugem delu mu je pogosto pomagala žena Nada in sam je priznaval, da brez njene vsestranske podpore marsičesa ne bi utegnil napisati. Zbirateljska vnema je vtisnila prepoznaven pečat dokumentarnosti njegovemu obširnemu zgodovinopisnemu opusu, dokumentarnost pa je pomem-

ben vir novim zgodovinopisnim raziskavam ne glede na morebitne spreminjajoče se interpretativne okvire določenih tematik, ki jih je Filipič obravnaval in o njih pisal afirmativno, danes pa jih zgodovinopisje lahko ocenjuje tudi drugače. To zadeva predvsem presojo vloge in ciljev komunistične partije. Ker je Filipič opazoval in ocenjeval svet kot zgodovinar in kot umetnik, naj za ilustracijo te problematike ob koncu pričujočega zapisa navedemo kar njegov pogled na smisel in cilj revolucije, ki ga je izrazil v pesmi *Moja revolucija* in čemur se ni odrekel tudi v enem zadnjih intervjujev (Odgovornost revolucionarja nosim, *Večer*, 18. 3. 2000). "Njegova revolucija" naj bi ustvarjala pogoje "za napredek človeštva in za občutek, da je vredno živeti". Vodil naj bi jo človek kot posameznik in jo tudi obvladoval.

Vida Deželak Barič

Knjižna zbirka Inštituta za novejšo zgodovino
RAZPOZNAVANJA / RECOGNITIONES